

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка Державного архіву друку

Державної наукової установи

"Книжкова палата України імені Івана Федорова"

ORCID: 0000-0003-0789-2462

**ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА У ДРУКОВАНИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНИ
(за матеріалами жовтневої (2022 р.) виставки у Книжковій палаті України,
присвяченої 300-річчю від дня народження Г.С. Сковороди)**

Увічнення імен видатних синів і дочок українського народу - це важливе завдання сучасних науковців. Останнє набуває особливої актуальності, коли наближається ювілейна дата у житті того чи іншого діяча. Постать Григорія Савича Сковороди (1722-1794), 300-річчя від дня народження якого буде відзначатися незабаром, є найбільш переконливим приводом для того, щоб замислитися над глибинним змістом таких понять, як сенс життя, людинолюбство, праця за покликом душі, служіння своєму народові. Дана присвята видатному вченому доби Просвітництва, без перебільшення, є виконанням не тільки громадського, але й особистого морального боргу перед сучасним суспільством.

Особистість Григорія Савича Сковороди завжди цікавила науковців. Першими дослідниками його життя та творчості були Г. Гесс-де Кальве, І. Вернет, І.М. Снегірьов, І.І. Срезневський, А. Хиждеу, що писали свої праці у першій половині ХІХ ст. [3, с. 71-73]. Фундаторами майбутньої сквородіани у другій половині ХІХ ст. стали видатні діячі тогочасної вітчизняної культури: Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Григорій Данилевський, Павло Бодянський, Микола Сумцов [3, с. 74-78]. У прижиттєвому листуванні з Григорієм Сковородою перебував чиновник катерининської доби, рязанський губернатор Михайло Ковалинський, який був найближчим другом філософа, його учнем і залишив нащадкам безцінний епістолярій з 80-ти листів [3, с. 75-76, 78]. Серед українських радянських та сучасних вчених, що вивчали спадщину Г.С. Сковороди впродовж ХХ - початку ХХІ ст. фігурують такі імена, як: Д.І. Багалій [1], М.П. Редько [11-12], І.П. Стогній [5, 8], А.М. Ніженець [3, с. 126, 128; 7, 8], П.М. Попов [3, с. 124-130; 9-10], Г.П. Гребінна-Монастирна [3, с. 139], І.Ф. Драч [3, с. 147; 6], С.Б. Кримський [6], М.В. Попович [6], В.О. Шевчук [16] та багато інших. Грунтовною збіркою різноформатних та різножанрових матеріалів про Григорія Савича Сковороду є колективна монографія, підготовлена Академією Наук Української РСР до дня святкування 250-річчя з дня народження філософа

[5].

Як бачимо, історіографія сквородіани є надзвичайно великою і доволі статусною за переліком причетних до неї науковців. Спираючись на цей вагомий друкований загал та реалізуючи авторський проект директора Книжкової палати України професора М.І. Сенченка по увіковічненню видатних імен вітчизняної історії, Державний архів друку поставив за мету створити до 300-річчя з дня народження Г.С. Сковороди експоновану виставку "Григорій Савич Сковорода (1722-1794) в друкованих виданнях України". Опису останньої, власне, і присвячена дана праця.

Для початку слід підкреслити, що епоха Просвітництва (XVIII ст.) позначилася великою кількістю незабутніх імен, серед яких вагоме місце займає український мислитель Григорій Савич Сковорода (1722-1794). Масштаб особистості цього діяча вражає не тільки кількістю дотичних до нього галузей науки (філософія, етика, богослов'я, педагогіка, психологія тощо), але й яскравістю висловлених ним ідей, які дотепер не втрачають своєї актуальності. Серед останніх панують як трансформоване з античності сократівське "Пізнай самого себе", так і складена самим Г. С. Сковородою формула "спорідненої праці", що становить фундамент для зростання такого інноваційного параметру новітнього життя, як індекс щастя людини. Письменник-гуманіст закарбував у науці ознаки діалектичної рухливості думки, що на шляху до Істини перебуває у перманентному пошуці та здивуванні.

У філософській науці ім'я Григорія Савича Сковороди посідає особливе місце. Син козака з Полтавщини, випускник Києво-Могилянської академії, придворний співак, приватний вчитель, викладач Переяславського та Харківського колегіумів, мандрівник країнами Західної Європи (відвідав Польщу, Угорщину, Австрію, Прусію і, за деякими даними, Італію) та теренами власної батьківщини, Г.С. Сковорода на декілька століть випередив час, у якому він жив. Нині до його ідей та вчення звертається уся світова наука. Український мислитель досліджував ключові проблеми філософії, етики, релігії, педагогіки, соціальної психології як на тлі існуючого феодального ладу, так і на тлі новонародженого буржуазного устрою. Не заперечуючи прогресу в суспільному розвитку, Г.С. Сковорода, між тим, одним із перших помітив, що у ставленні до простої людини, яка годується лише з власної тяжкої праці, буржуазний лад нічим не кращий за феодальний. Тож, у питаннях етики український вчений захопився пошуком справедливого мироустрою. Недосконала організація суспільного життя ("всякий, хто вище, той нижчого гне, дужий безсильного давить і жме, бідний багатого - певний слуга, корчиться, гнеться пред ним, як дуга"; "той, хто не маже, той дуже скрипить, хто не лукавить - позаду сидить"),

попрання біблійних заповідей як основ життя, побудованого на засадах божої справедливості і, як наслідок, наруга над честю і гідністю людини обурювали вченого. Не в змозі протистояти цьому огидному суспільному блюзнірству, Г.С. Сковорода на певному етапі свого життя прийняв рішення дистанціюватися від нього. Надгробна епітафія на могилі філософа "Світ ловив мене, та не впіймав" свідчить про те, що науковець не став заручником недосконалого, ворожого до простої людини ладу. Інакше говорячи, філософ не заплямував себе співпрацею з безжальним державним механізмом, байдужим до потреб власного народу.

Завдяки своїм різнобічним талантам, Г.С. Сковорода зумів втілити свої думки у зрозумілі для простої, малоосвіченої людини форми. Розробляючи складні філософські проблеми (одвічне протистояння добра і зла, єдність людини і природи, потреба людського самопізнання), вчений занурився у жанри громадянської ("Всякому городу нрав і права") і ліричної ("Ой ти, птичко жолтобоко") поезії. І хоча літературна спадщина Г.С. Сковороди є невеликою (збірки "Сад божественних пісень", "Байки харківські", ряд пісенних поезій), вона надзвичайно яскрава і цілком відображає наукові погляди філософа, популяризуючи ідеї гуманізму, правди і найкращих душевних поривів людини. Григорій Сковорода став одним із фундаторів української сольної пісні з інструментальним супроводом. Його пісні "Стоїть явір над водою", "Ах поля, поля зелені" дотепер із задоволенням переспівують українці. На музику покладені й неповторні авторські байки мислителя ("Орел та Черепаха", "Ворона й Чиж", "Мурашка та Свиня", "Змія та Жаба", "Бджола та Шершень", "Зозуля та Дроздик" тощо).

Наукова та літературна спадщина Г.С. Сковороди є особливо значущою ще й тому, що вчений відобразив особливості тогочасного мовлення на українських теренах - його твори увібрали в себе елементи народної мови, запозичення з латини, польської та церковнослов'янської мов. Слобожанщина, яку представляв зрілий філософ, не в останню чергу завдяки йому, стала асоціюватися з українством у дворянських колах імператорської столиці. Тож, не дивно, що очільник петербурзького гуртка декабристів ("Північного товариства") Микита Муравйов, запропонувавши у своїй "Конституції" (1821-1825 рр.) перетворити Росію на конфедерацію і створити на українських землях аж три (!) держави, назвав "Українською" - державу з центром у Харкові, "Бузькою" (вочевидь, від назви річки Буг) - державу з центром у Києві, "Чорноморською" - державу з центром в Одесі (слід зазначити, що існувало декілька текстів названого документа і, за іншими даними, петербурзький декабрист виступав за створення двох держав - "Української" з центром в Харкові і "Чорноморської" з центром в Києві чи Одесі). Як бачимо, у розумінні перших російських революціонерів, Слобожанщина потрактовувалася

як колыска українства, і ми маємо усі підстави стверджувати, що Г.С. Сковорода, як ідейний фундатор непокори існуючому ладу, доклав до цього чималих зусиль.

Впродовж довготривалого формування сквородіани видатний мислитель отримав чимало цікавих оціночних прізвиськ. На сьогоднішній день його називають "українським Сократом", "харківським Діогеном", "учителем модерної України", "неформалом епохи бароко", "фундатором жанру української байки". У матеріалах ЮНЕСКО, виданих на честь 250-літнього ювілею науковця, Григорій Савич Сковорода фігурує у якості "українського Руссо" [5, с. 13].

Щодо зовнішнього вигляду українського вченого XVIII ст., то останній дійшов до нас з кількох прижиттєвих зображень, переважно, невідомих авторів. Одним із йменованих зображень Г.С. Сковороди є офорт професора Мате, уміщений у монографії Д.І. Багалія, що була видана у 1926 р. [1, с. 2]. Академік Багалій називав Сковороду "першим українським філософом" і з задоволенням цитував свою колегу О.Я. Єфименко, яка у статті "Філософ з народу" у 1894 р. писала: "Нема сумніву, що Харківський університет вшанує пам'ять його ювілеєм [мова йде про 100-літні роковини з дня смерті Г.С. Сковороди - Л.Д.]. Та земля, яку Сковорода пройшов вздовж і впоперек власними ногами, розносячи як по панських садибах, так і по селянських хатах світ своєї "нової слави", надто звязана з ним духовним звязком [збережено граматику оригіналу - Л.Д.], присутність якого хоч і невиразно, але все ж таки відчувається й досі. Ювілей буде і, треба сподіватися, він більш-менш повно освітлить цю туманну, але безумовно дуже талановиту та надзвичайно своєрідну постать, що робила таке велике вражіння на думки і почуття не тільки сучасників, але й ближчих нащадків. Прилетіли нові птахи, заспівали нових пісень, але це не дає нам права бути невдячними, а надто тому, що Сковорода ніс на вітар свого служення не лишки своїх душевних багатств, а саму душу, кров свого серця. Культурні люди України встигли його забути, але зате його пам'ятає нарід. А така пам'ять варта ювілейних свят" [1, с. 5]. Цей, надзвичайно виразний, виступ першої професорки з української історії став рішучою відповіддю усім тим, хто з позицій політичного модерну кінця XIX ст. намагався затьмарити пам'ять про мислителя, навішуючи йому ярлика малороса, московита тощо. О.Я. Єфименко добре розуміла, що епоха Просвітництва в Україні могла лише готувати підвалини для широкого вжитку української літературної мови, а Григорій Сковорода, як народний думкар, віддзеркалював якість та стан тогочасної говірки Лівобережжя.

Завдяки Д.І. Багалію, вочевидь, пієтетне ставлення до першого вітчизняного філософа закріпилося в усій подальшій українській радянській науці. Так, у

монографії історика йдеться про відзначення 200-річчя з дня народження Г.С. Сковороди, яке відбулося 24 грудня 1922 р. у приміщенні Соціального музею у Харкові [1, с. 6]. Д.І. Багалій пише, що захід було організовано зусиллями наукового комітету Укрголовпрофосвіти [одна із назв радянської освітньої установи (Головний комітет з професійної освіти) у міжвоєнний період - Л.Д.] та кафедри історії України, історії європейської культури і лінгвістики Харківського університету. Урочисте засідання розпочалося вступним словом голови Наукового комітету професора С.Ю. Семковського; далі було прочитано доповіді: академіка Д.І. Багалія "Сковорода, його доба, життя, філософія і значення", професора М.І. Яворського "Сковорода й громадянство", професора О.Н. Синявського "Мова Сковороди", дослідника М.О. Плевако "Сковорода й українське письменство", аспіранта М.О. Ковалевського "Етика Сковороди". На засіданні було заслухано численні привітання: від очільника Головополітосвіти УСРР І.Ю. Кулика, від представників Сковородинських курсів, від філії Наукового товариства, від Лохвицької повітової комісії по вшануванню пам'яті Сковороди. Як зазначає Багалій, під час заходу пролунали виступи Державного хору імені М. Леонтовича, кількох пролетарських поетів та кобзаря, який виконав відому пісню філософа "Усякому городу нрав і права, усякий має свій ум-голова". Раднарком тогочасної України, з пропозиції Наркомату освіти УСРР, видав Декрет про вшанування пам'яті Г.С. Сковороди та про видання вищезитованої праці академіка [1, с. 6].

Починаючи з кінця XVIII ст., сквородіана накопичила велику кількість друкованих видань. На сьогоднішній день бібліографічний покажчик присвячених Г.С. Сковороді друків налічує близько 2 тис. одиниць (сюди входять видання, позначені класифікаційними позиціями та бібліотечними шифрами). І це тільки видання, що вийшли на теренах України. Праці самого Г.С. Сковороди перевидавалися нечисленну кількість разів. Перше повне зібрання творів філософа і поета було видано зусиллями Академії Наук Української РСР у 1961 р., а у сучасній Україні найсвіжіше перевидання повного зібрання творів Г.С. Сковороди датовано 2016 р. (останнє вийшло під редагуванням професора Леоніда Ушкалова) [4, с. 4-5; 12-13].

Підготовлена і урочисто експонована 12 жовтня 2022 р. у Книжковій палаті України виставка "Г.С. Сковорода у друкованих виданнях України" складена з різноформатних друків (книги, журнали, автореферати, образотворчі видання, ноти тощо). Серед останніх видання часів Української національно-демократичної революції та боротьби за збереження української державності (1917-1921 рр.), що зберігаються у Спецфонді Державного архіву друку, а саме: книга "Хто такий Г. Сковорода", видана у

київському видавництві "Дзвін" у 1919 р. і поширювана в Українській Народній Республіці доби Директорії Симона Петлюри за ціною 3 гривні 20 шагів [4, с. 5]. Автором цієї праці був відомий історик, представник Генерального Секретаріату Української Центральної Ради Григорій Андрійович Коваленко (1864-1938), що видав зазначену книгу під псевдонімом "Григорій Гетьманець". Його ж перу належить й інша книжка з вітчизняної сквородіани - "Григорій Сковорода, його життя і твори", видана у Полтаві у 1919 р. [4, с. 5]

В експозиції виставки представлена праця іншого видатного історика тих часів - Павла Григоровича Клепатського (Клепацького) (1885-1938), що у 1917 р. був членом Української Центральної Ради, а впродовж 1918-1921 рр. працював професором в Українському університеті у Кам'янці-Подільському. Розвідка П.Г. Клепатського "Український мандрівний філософ Григорій Савич Сковорода" вийшла у Катеринославі у 1920 р. [4, с. 6]. Того ж таки року у Катеринославі був виданий біографічний нарис про Г.С. Сковороду, перекладений "з московської мови". Книгу видав тамтешній Союз споживчих товариств, не вказавши імені автора (у даній бібліографічній позиції зазначено лише "С.Р.") [4, с. 6].

Унікальним виданням з досліджуваної нами теми є книга Григорія Дмитровича Тисяченка (справжнє прізвище Саливон) (1888-1927), який у 1920-х рр. працював інспектором бібліотек у Лохвицькому повіті на Полтавщині і опікувався підготовкою до 200-річчя від дня народження Г.С. Сковороди [14]. Книга вийшла у 1922 р. і уміщувала зображення прижиттєвого портрету Григорія Сковороди, виконаного невідомим автором XVIII ст. і експонованого на той час у Рум'янцевському музеї у Москві (наразі, даний портрет зберігається в архіві Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної Академії Наук України).

У надрах спецфонду Книжкової палати України зберігається книга видатного українського етнографа і літературознавця Володимира Васильовича Білого (1894-1937) "Г.С. Сковорода. Життя й наука", видана у Києві у 1924 р. [2]. Остання уміщує близький за змістом переказ праці Михайла Ковалинського - учня і найближчого друга Григорія Саввича Сковороди, який по смерті свого вчителя, по суті, започаткував біографічну сквородіану, написавши зворушливу книгу про свого померлого наставника.

Варто підкреслити, що фундатором української радянської сквородіани став видатний історик Дмитро Іванович Багалій (1857-1932). В експозиції представлено його вищезитовану працю "Український мандрований філософ Григорій Савич Сковорода", що вийшла друком у Харкові в 1926 р. Названа книга буда видана двома мовами (українською та російською) і

отримала вищу премію від Всеукраїнського комітету сприяння вченим. У серії "Культурно-історична бібліотека під редактуванням професора Д.І. Багалія" у 1920 р. вийшла праця видатного музиканта, театрального діяча і науковця Гната Мартиновича Хоткевича (1877-1938) "Григорій Савич Сковорода (український філософ). Короткий його життєпис і вибрані місця з творів та листів з нагоди 125-літньої річниці з дня смерті" [4, с. 6-7]. Дослідження зі сквородіани того часу також розміщені у "Науковому збірнику Харківської науково-дослідчої кафедри історії України", що вийшов у 1924 р. [4, с. 7].

Окрім названих друкованих раритетів в експозицію виставки увійшов біографічно-ліричний роман "Григорій Сковорода", написаний Валеріаном Поліщуком (1897-1937). Книга вийшла у Державному видавництві України в 1929 р. Активний учасник українського національного відродження 1920-1930-х рр. В. Поліщук висвітлює у своєму творі "перемінне болісне та веселе життя мандрівного філософа" [4, с. 8].

Бібліографічним раритетом сквородіани є книга російського філолога, дослідника давньої української літератури Ізмаїла Івановича Срезневського (1812-1880) "Майоре, Майоре!", написана у ХІХ ст. та перевидана у 1930 р. у Харкові [13]. В оповіданні йдеться про невдале вінчання Григорія Сковороди зі своєю ученицею Оленою Майор (за переказами, філософ втік з церкви, безпосередньо, під час обряду).

Безумовно, унікальним виданням, присвяченим Г.С. Сковороді, є збірник доповідей з нагоди 220-річчя народження філософа [4, с. 8]. Підготовлена академіком П. Тичиною, членом-кореспондентом П. Поповим, доктором філософських наук О. Трахтенбергом книга вийшла друком в Уфі у 1943 р., коли Академія Наук УРСР, Книжкова палата УРСР та багато інших установ перебували в евакуації у Башкирії.

Традицію вшанування сквородинських ювілеїв було продовжено і надалі, про що свідчить інший експонат з вищезазначеної тематичної колекції Державного архіву друку. Мова йде про матеріали до відзначення 250-літнього ювілею з дня народження Г.С. Сковороди у 1972 р. [5]. Збірка, видана зусиллями академічних вчених Української РСР, розміщувала інформацію не лише про саме свято, але й висвітлювала перебіг підготовки до нього. Газета "Радянська Україна" 12 серпня 1971 року, тобто більш ніж за рік до ювілею, надрукувала Постанову Ради Міністрів Української РСР про утворення Республіканського комітету по підготовці і відзначенню 250-річчя з дня народження Г.С. Сковороди [5, с. 9]. Головою комітету став лінгвіст І.К. Білодід, а відповідальним секретарем - вищезгадуваний філософ І.П. Стогній. До складу комітету, без перебільшення, увійшов цвіт радянської літератури та мистецтва, а саме: Микола Бажан, Олесь Гончар, Іван Кавалерідзе, Василь Касіян, Іван Ле, Петро Панч, Юрій Смолич,

Михайло Стельмах, Юрій Шовкопляс. Серед відомих науковців фігурували Б.Є. Патон та П.Т. Тронько. Новостворений комітет мусив у двомісячний термін розробити і затвердити план відповідних заходів. За повідомленням "Радянської України" від 18 грудня 1971 р. з аналогічним призначенням було створено і Всесоюзний комітет, який очолив академік Ф.В. Константинов [5, с. 10]. 17 березня 1972 р. було прийнято спільну Постанову ЦК Компартії і Ради Міністрів Української РСР з приводу відзначення 250-річчя з дня народження Г.С. Сковороди [5, с. 10-11]. Окремою постановою було затверджено заходи по впорядкуванню місць на території УРСР, що пов'язані з життям і діяльністю Г.С. Сковороди [5, с. 12]. Документом передбачалося: розміщення музею Г.С. Сковороди у будинку колишньої Києво-Могилянської академії; будівництво депозитарного книгосховища на 4 млн одиниць зберігання для перевезення літератури з будинку Києво-Могилянської академії; реставрування садиби у селищі Чорнухи Полтавської області, де народився філософ, пам'ятників-бюстів Г.С. Сковороди у селі Сковородинівці та в селищі Чорнухи; переведення у бронзу пам'ятників Г.С. Сковороді у містах Лохвиця і Переяслав-Хмельницький; встановлення меморіальної дошки на місці колегіуму у Харкові. Ювілей став приводом для вирішення нагальних проблем соціально-економічного життя республіки: вищеназваною постановою передбачалося будівництво клубу на 400 місць у селі Сковородинівці Золочівського району Харківської області, шосейної дороги Золочів-Сковородинівка, учбового корпусу Харківського педагогічного інституту імені Г.С. Сковороди [5, с. 12].

За клопотання секретаріату Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО ім'я видатного українського просвітителя було внесено до календаря цієї поважної міжнародної організації [5, с. 13]. Генеральний директор ЮНЕСКО був запрошений на ювілейні святкування, а постійне представництво УРСР при цій організації у грудні 1972 р. відкрило у Парижі дві книжкові виставки, присвячені Г.С. Сковороді. Випущені до заходу ювілейні медалі з зображенням українського філософа були вручені заступникові Генерального директора ЮНЕСКО Р. Хогарту, директорів департаменту вивчення та поширення культури А. Сейду, директорів відділу вивчення культур Н. Баммату. У друкованих виданнях ЮНЕСКО було опубліковано розлогі статті про Г.С. Сковороду.

Під час підготовки ювілею план святкових заходів поповнився оголошенням про будівництво у Києві пам'ятника Г.С. Сковороді та про видання повного зібрання творів філософа столичним видавництвом "Наукова думка".

Цінність зазначених ювілейних матеріалів полягає також у тому, що укладачі збірки навели інформації щодо виконання зазначених у

постановах рішень. Зокрема, було висвітлено: відкриття меморіальної дошки Г.С. Сковороді та присвяченого йому музею у місті Переяславі-Хмельницькому; відкриття меморіального комплексу Г.С. Сковороді у селищі Чорнухи; відкриття пам'ятника філософу роботи скульптора І.П. Кавалерідзе у місті Лохвиця; відкриття меморіальних дошок Г.С. Сковороді у містах Харків та Охтирка; відкриття музею-заповідника у селі Сковородинівці [5, с. 27-37]. Мешканці Сковородинівки дбайливо доглядали шістсотрічного дуба, під яким, вочевидь, міг працювати чи відпочивати їх великий земляк [5, с. 51].

Разом з українцями, ювілей видатного просвітителя-гуманіста відзначали прибулі до Києва представники інших республік СРСР. На урочистому засіданні в столиці УРСР, що відбулося 1 грудня 1972 р. у приміщенні Київського театру опери та балету імені Т.Г. Шевченка (сучасна назва - Національна опера України), виступали: віце-президент АН УРСР, академік І.К. Білодід, член-кореспондент АН УРСР В.І. Шинкарук, голова всесоюзного комітету, академік Ф.В. Константинов, представник Генерального директора ЮНЕСКО В.О. Тюрін, перший заступник голови Спілки письменників України В.П. Козаченко, член-кореспондент АН Білоруської РСР І.М. Луцицький, старший науковий співробітник Інституту філософії АН Грузинської РСР Р.Г. Баланчивадзе, член-кореспондент АН Туркменської РСР З.Б. Мухамедова, завідуючий кафедрою філософії АН Литовської РСР, доктор філософських наук Я.В. Мінкявічус, старший науковий співробітник АН Вірменської РСР, доктор філософських наук Е.С. Маркарян [5, с. 38-62]. Варто згадати, що напередодні ювілею 25-27 жовтня 1972 р. у Харкові пройшла республіканська наукова конференція, присвячена життю та творчості Григорія Сковороди [5, с. 78]. Матеріали конференції увійшли до представленого у експозиції виставки книжкового видання [5, с. 81-244].

Про особливу роль ювілейних святкувань у збереженні та опрацюванні спадщини Г.С. Сковороди писав доктор філософських наук М.П. Редько [11, с. 4]. Останній, зокрема, підкреслював, що 220-річчя з дня народження філософа у 1942 р. було візначено під час евакуації в столиці Башкирії Уфі, а 150-ті роковини з дня смерті просвітителя відбулися у 1944 р. у щойно звільненому від нацистських окупантів Києві. До речі, у тяжкі воєнні роки вийшли друком плакати, присвячені Г.С. Сковороді [15: 1941, од. зб. 16; 1944, од. зб. 80; 1945, од. зб. 4, 20]. Загалом, за висловом М.П. Редька, ювілейні заходи стали поштовхом до посилення роботи по збиранню та публікації спадщини мандрованого філософа.

Візуальний ряд виставкової експозиції Книжкової палати України прикрасили плакати, що відображають зовнішній вигляд філософа та наводять різноманітну інформацію про нього. Слід зазначити, що друковані

в українських виданнях портрети Г.С. Сковороди є однотиповими і скопійовані з прижиттєвих зображень мислителя, а саме: вищезгаданого портрета невідомого автора, що походить з Рум'янцівського музею, та офорту, виконаного професором Мате. В експозиції виставки представлено саме такі плакатні друки ("Я вже давно славлю бідноту. А мой жребий с голяками" (кольоровий плакат-стінгазета, художник А. Павловський), "Г.С. Сковорода (плакат-портрет: літографія, художник В. Касіян), "Г.С. Сковорода (1794-1944) (плакат-портрет: кольорова літографія, художники С.Ф. Беседін, Г.А. Бондаренко), "Григорій Сковорода (1722-1794) (плакат-стінгазета: автотипія, художники В. Касіян, Н. Брязкун)) та комплекти листівок, що вийшли друком у видавництвах "Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР" (одна з назв сучасного видавництва "Мистецтво") та "Радянська школа" [4, с. 8, 10].

Найбільш широко в експозиції виставки представлено сквородіану другої половини ХХ - початку ХХІ ст. Серед вітчизняних вчених, що досліджували спадщину Г.С. Сковороди, фігурують праці філософів, філологів, істориків, педагогів, богословів, краєзнавців, етнографів, музикантів. Особливу увагу привертають праці багатолітньої шанувальниці спадщини Г.С. Сковороди Анастасії Максимівни Ніженець "На зламі двох світів. Розповідь про Г.С. Сковороду і Харківський колегіум" (видавництво "Прапор", Харків, 1970 р.), "Пам'ятні місця на Україні" (видавництво "Наукова думка", Київ, 1984 р., у співавторстві зі І.П. Стогнієм), яка продовжила багалийську школу сквородіани на теренах Харківщини. Зацікавленість відвідувачів викличуть філософські розвідки Дмитра Чижевського, Миколи Редька, Мирослава Поповича, Євгена Гливи, Тетяни Чернеги, Григорія Верби, Тараса Кононенка; філологічні праці Леоніда Ушкалова, Наталії Мех, Лідії Гнатюк, Тетяни Шевчук, Тетяни Александрович. Окрему частину експозиції становлять численні автореферати від здобувачів наукових ступенів, що присвячені різноманітним аспектам життя та творчості Г.С. Сковороди [4, с. 10, 12].

Цікавою серед експонованих видань є книга "Наш перворозум. Григорій Сковорода на портреті і в житті", що уміщує значний ілюстративний загал, пов'язаний з біографією мислителя (автори-упорядники В. Стадниченко, М. Шудря; видано київським видавництвом "Спалах" у 2004 р.). Захоплююча розповідь про філософа викладена у книзі "Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима", написаній видатним українським письменником-шістдесятником, філософом за фахом Валерієм Шевчуком (видано у 2008 р. університетським видавництвом "Пульсари" у Києві) [4, с. 12].

Прикрасою експозиції стала добірка нотних видань, що вийшли останнім часом: "Музичні інсценівки за мотивами "Байок харківських" Г. С. Сковороди (автори С. Я. Школьник, Н. Л. Келіна; видавництво "Аксиома" Кам'янець-Подільський, 2007); "Сад Божественних пісень: музична збірка на вірші Григорія Сковороди (автор Петро Приступов, переклад з давньоруської П. Приступов, В. Шевчук: видавництво Адеф-Україна, Київ-Ерфурт, 2018); "Творчість Г. Сковороди у музиці: інструментальні і вокально-інструментальні твори (автор Микола Губар, видавництво "Основа", Київ-Переяслав-Хмельницький, 2019); "Осягнення: поезії та вокальні твори. 300-літтю українського велета духу Григорія Савича Сковороди присвячується (автори музики Петро Лойтра, Володимир Стеценко; автор слів Д. Шупта; видавництво "Букрек", Чернівці, 2020) [4, с. 13].

Слід зазначити, що більшість представлених друкованих експонатів засвідчують той факт, що перший український філософ формувався у складні, переламні часи. Доба Просвітництва віддзеркалила боротьбу двох світоглядів (дворянського та буржуазного), обидва з яких були ворожими до простої людини. Свістливий від природи та дуже бідний (мав "свитку, дві погані рубашки, одні черевики та панчохи") Григорій Сковорода шукав відповіді на питання, як зробити людину щасливою, як покращити суспільну мораль, як вдосконалити роль релігії та церкви у справі виховання громади. Як підкреслював філософ М.П. Редько, людина стала центральною проблемою його вчення [12, с. 14-24]. За висловом науковця, мандрівний філософ зумів зробити рішучий крок у напрямку звільнення науки від пануючої на той час теології, повернувши останню у бік розв'язання важливих теоретичних та суспільно-практичних завдань. Сковороді вдалося вдосконалити і діяльність православної церкви, яку він повернув від догматики і зовнішньої атрибутики до проблем моралі та морального виховання людини. Філософія, етика, релігія, педагогіка, психологія людини у викладенні Григорія Савича Сковороди мали виразну гуманістичну спрямованість. Зіштовхнувшись з реаліями тогочасного життя, талановитий вчений прагнув знайти гармонію між матеріальним існуванням та душею людини, а, не знайшовши, обрав єдино правильний за тих обставин шлях, що зберігав душевну цноту - самотність та жебрацтво...

Підводячи ризик під проведеним дослідженням, варто підкреслити, що постать Григорія Савича Сковороди, попри її віддаленість у часі, залишається повчальною і для сучасної людини. Рано чи пізно людина постає перед проблемою особистісного щастя. Задля реалізації останнього потрібно пізнати себе, усвідомити свої переваги та схильності, зрозуміти напрямки їх застосування в ім'я і на благо суспільства. Ідея сродної праці -

це, по суті, шлях до встановлення гармонії між життям тіла та душі, до чого, власне, і закликав громаду Г.С. Сковорода.

Список використаної літератури:

1. Багалій Д.І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода/ Д.І. Багалій. - Харків: Державне видавництво України, 1926. - 397 с.
2. Білий В. Г.С. Сковорода. Життя й наука/ В. Білий. - Київ: Друкарня Військово-редакційної ради УВО, 1924. - 46 с.
3. Григорій Сковорода. Біобібліографія/ [укл. Е.С. Беркович, А.В. Дашковська, В.Д. Прокопова та ін.; вст. ст. А.М. Ніженець]. - Харків: Видавництво Харківського університету, 1972. - 204 с.
4. Григорій Сковорода у друкованих виданнях України. - Київ: Книжкова палата України імені Івана Федорова, 2022. - 20 с.
5. Григорій Сковорода. Матеріали про відзначення 250-річчя з дня народження/ [ред. колегія В.І. Шинкарук (гол.), І.П. Головаха, З.С. Голубєва та ін.; упорядкували І.П. Стогній, П.Ю. Шабатин]. - Київ: Видавництво "Наукова думка", 1975. - 256 с.
6. Драч І.Ф., Кримський С.Б., Попович М.В. Григорій Сковорода. Біографічна повість/ І.Ф. Драч, С.Б. Кримський, М.В. Попович. - Київ: Молодь, 1984. - 216 с.
7. Ніженець А. На зламі двох світів. Розвідка про Г.С. Сковороду і Харківський колегіум/ А. Ніженець. - Харків: Видавництво "Прапор", 1970. - 212 с.
8. Ніженець А.М., Стогній І.П. Григорій Сковорода. Пам'ятні місця на Україні/ А.М. Ніженець, І.П. Стогній. - Київ: Наукова думка, 1984. - 94 с.
9. Попов П.М. Григорій Сковорода. Життя і творчість. Нарис/ П.М. Попов. - Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1960. - 171 с.
10. Попов П.М. Григорій Сковорода/ П.М. Сковорода. - Київ: Видавництво художньої літератури "Дніпро", 1969. - 173 с.
11. Редько М.П. Видатний філософ-гуманіст (до 250-річчя з дня народження Г.С. Сковороди)/ М.П. Редько. - Київ: Товариство "Знання" Української РСР, 1972. - 48 с.
12. Редько М. Світогляд Г.С. Сковороди/ М. Редько. - Львів: Видавництво Львівського університету, 1967. - 264 с.
13. Срезневський І. Майоре, майоре! Оповідання з життя Г. Сковороди/ І. Срезневський. - Харків: Кооперативне видавництво "Рух", 1930. - 120 с.
14. Тисяченко Г. Народний філософ-учитель Г.С. Сковорода. Його життя та діла 1722-1794/ Г. Тисяченко. - Лохвиця на Полтавщині, 1922. - 98 с.
15. Фонд образотворчих видань Державного архіву друку. Описи 1941, 1944,

1945 pp.

16. Шевчук В. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима/ В. Шевчук. - Київ: Університетське видавництво "Пульсари", 2008. - 528 с.